

Свешислав Басара

ЈАЈЕ РАЗБИЈЕНО ОДОЗДО

Да је рођена тристотинак година раније, Марта Коен би сасвим сигурно завршила на ломачи као вештица. У првој половини двадесетог века, међутим, (рођена је 1908.) њене необичне моћи доносе јој огромну популарност међу омладином из суботичких бољих кућа. Марта понекад има обичај да забавља друштво савијајући погледом виљушке и кашике. У дане када је нерасположена, сијалице и чаше у њеној близини пуцају, свеже млеко се квари и претвара у одвратну масу, а породичне слике с треском спадају са зидова. У шароликом друштву младих Мађара, Јевреја, Срба, Чеха и Немаца који међусобно опште на француском, на изузетној је цени све што штрчи изнад сивила грађанске свакодневице. Мартине натприродне способности, витки стас и префињена лепота, чине је недостижним идеалом лепушкастих младића занетих теозофијом и књигама Гурђијева, Успенског и Блавацке. Свуда је позивају. Свугде је радо виђена. Сви се боре за њену наклоност. Али Марта није срећна. Далеко од тога. Несрећна је. Али то нико и не слути. Нити она то ичим показује. Глумачки таленат наслеђен од бабе по мајци, у своје време надалеко чувене глумице пештанског Szinhaz-a, помаже јој да маестрално одигра ролу фаталне лепотице због чије су неузвраћене љубави већ тројица мушкараца извршили самоубиство.¹⁾ У друштву је опуштена и ведра. Ћаска, смеје се, збија шале, ужива у музици и плесу. Насамом, пак, затворена међу четири зида своје собе, време проводи седећи на ивици кревета, тупо загледана у зид, раздирана душевним боловима о којима ништа поближе не говори у свом иначе исцрпном дневнику.

Та сумрачна стања у Мартином дневнику су означена заменицом ОНО. “Опет ОНО!“, Бележи Марта 23.4.1926. Седам дана касније, тридесетог априла, записује загонетну реченицу “Ако ја не убијем

некога, ОНО ће убити мене.“ Неколико дана касније наилазимо на кратак запис о самоубиству студента медицине и Мартиног удварача Аладара Е: “Обесио се. Сасвим у његовом стилу. Требало је да пуца у слепоочницу. Мање би болео.“ Из белешке од 3.5. исте године сазнајемо да је ОНО привремено прошло. Да би се - 18.5. - поново вратило. Али, ако из дневника не сазнајемо ништа о природи Мартиних душевних патњи, пред нама је право обиље саблажњивих докумената о њеном тајном животу, потпуно различитом од живота којег је водила или је боље рећи - глумила - пред очима других. Откривамо тако да се та наоко хладна и уздржана девојка, која презире површна љубакања, од своје дванаесте године одаје компулзивној мастурбацији. Ујутру. Усред бела дана. Ноћу. На најнеочекиванијим могућим местима: у школском WC-у; у исповедаоници суботичке катедрале; у последњем реду кина *Арена* током биоскопске представе; у купалишној свлачионици на плажи у Абаџији. На дан самоубиства Аладара Е. постиже апсолутни рекорд: седамнаест пута за двадесет четири часа. Сви ти оргазми су уредно заведени. Оцењени оценама од 1 до 10. Описани до најситнијих замисливих детаља.

Из дневника такође сазнајемо да Марта од најранијег детињства пати од хроничне опстипације. Странице и странице дневника испуњене су анализама могућих узрока несносне лењости црева. Своју опстипацију она луцидно доводи у везу са психлошким потискивањем. Са неким страшним догађајем кога је некада давно одгурнула у подсвест. (Или који је њу одгурнуо у несрећну свест.) “Када бих само открила шта то потискујем,” записаће у једној од мноштва бележака посвећених опстипацији која лагано постаје њена опсесија, “онда би нестало и ОНО. Измет који се таложи у мојим цревима, петрификује се и трује ме, само је материјализација окамењености моје психе.“ Употреба речи “психа“ не би требало да нас заведе на погрешан траг. Марта не верује у Бога. Самим тим ни у душу. Као и њен отац, др Нисим Коен, она је “слободни мислилац“. Верује у Дарвинову фаму о примордијалној супи из које излазе црви да би у милионима година дугом процесу, пролазећи кроз мноштво метаморфоза, на крају постали људи. Коначно, с јесени 1927. Марта записује у Дневник: “Онај који потискује није у стању да открије потиснуто.“ Сада знамо да је то тачно. Знамо да Марта до пред саму смрт неће открити шта то потискује. Могли бисмо, можда, унеколико модификовати реченица из 1927. тако да гласи: онај који потискује *не жели* да открије потиснуто. Или - још боље - *не сме*. Јер Марта помно крије од саме себе да је вештица. Или је коректније, из уважавања према њеном атеизму, рећи да има *психички комплекс вештице* кога брижљиво запреће у несвесном. И тиме га само чини јачим. Она је у немогућем положају у

парадоксалном свету у коме несметано може да ради све оно што вештице иначе раде - да баца чини, да снагом воље ломи и покреће предмете, да наводи људе на самоубиство - али вештица не може да буде. У свету авиоплана, телеграфа, радија и филма вештице нису могуће, не постоје, за њих у њему једноставно нема места. Због тога је Марта своју праву личност одгурнула у таму у коју нешто светла покушавају да унесу доктор Фројд и бечко Психоаналитичко друштво. И њен отац, Нисим Коен, један од пионира психоанализе у Краљевини Југославији. Дописни члан друштва чији мото - *ако нисам усиео да додирнем небеса, њокренућу Хад* - садржи у себи дискретан призвук црне магије. Сада, после толико година, са приличном тачношћу можемо скицирати контуре њене неурозе. У страху од одбацивања околине, Марта потискује за њу и за друге неприхватљив Его. Насталу празнину попуњава Ид. (Сетимо се: Марта своје патње назива ОНО) Она надљудским напорима од сопствене подсвести ствара једну лажну свест, једну шармантну, духовиту, жовијалну, али илузорну Марту. Због фиктивности личности коју представља околини, наша јунакиња није у стању да оствари љубавну везу. Њено девичанство, њена пробирљивост и уздржаност рађају се из фактичког одсуства девичанства, пробирљивости и било какве уздржаности. Што се јасно види из дневничких исповести препуних скаредних детаља, сексуалних фантазија и описа аналних односа које од своје четрнаесте године практикује са безименим калфама, трговачким помоћницима, глумцима путујућих позоришта и вагабундима. Компулзивна мастурбација и анални секс су једине светле тачке у помрчини расцепа њене личности на одглумљену Марту (која не може да ужива јер не постоји) и расутих остатака стварне Марте (која, како ћемо сазнати из дневника, носи потпуно друго име) мучене ужасним нападима ОНОГ.

Мартином оцу, Нисиму, искусном физикусу и психоаналитичару (који је посмртно остварио неколико запажених епизодних рола у романима Данила Киша) нису промакле учестале ћеркине депресије. Мучни свакодневни преображаји лепршаве девојке у суморну, морбидну креатуру. Доктор Коен доноси одлуку да следи пример жреца психоанализе, Сигмунда Фројда, који је анализирао сопствену кћер. Марта пристаје да буде анализирана. Рекосмо већ: Ид је сасвим овладао њеном личношћу и уништио Суперего. Није Марта једини такав случај. Пре ће то бити правило у првој половини XX века. Она је само екстрем. Марта живи у времену у коме се људско биће схвата као софистикована машина, а свест као једно од стања материје. Етика такве антропологије је крајње сведена. Не сме се красти, лагати и убијати. Све остало је дозвољено и подједнако добро: алтруистичке помисли једнако су вредне као помисли на оцеубиство. Ове последње су, у светлу психоанализе, чак и драгоцене као грађа за конфа-

булације о комплексима. У таквој атмосфери сасвим је разумљиво да Коен, отац, без имало саблажњавања слуша скандалозне исповести своје кћери. Чак их и записује. (Бележнице које садрже записе са његових аналитичких сеанси нешто касније ће, заједно са аутором, прогутати огањ Бухенвалда.) Али аналитичке сеансе не доносе никакве опипљиве резултате; побољшања су привремена и пролазна. После тих пролазних олакшања, ствар са Мартином психом се само погоршава. Другачије не може бити. Психоанализа је у суштини профана исповест. Иако презиме Коен сведочи да Мартина породица припада древном свештеничком роду Левита, њен отац и она су атеисти; презиме ту није ни од какве помоћи. Самовољно чепркање по туђим душама, чији циљ није покајање већ уклањање свих препрека несметаном и ничим ограниченом уживању, само досипа уље на паклену ватру даље фрагментације Мартине личности.

Доктор Коен одлази корак даље и подвргава Марту хипнози. Тек сада има шта да чује. Али једва да ишта разуме Марта под хипнозом говори на хебрејском кога никада није учила. Тешко да га је некада и чула. Др Коен нема куд. Научничка радозналост је јача од породичне дискреције. Позива свог младог познаника хебрејисту, преводиоца *Торе*, списатеља и глумца Еугена Вербера, да преузме улогу преводиоца. Записи са сеанси су, рекосмо, нестали у Бухенвалду. Постоји неколико непоузданих усмених сведочења, избледелих сећања Верберових познаника на разговоре вођене пре много година из којих сазнајемо да током хипнотичких сеанси Марта урања дубоко у колективно памћење Изабраног народа. Да има визије сличне Језекиљевим. Да види кишу сумпора и огња како пада са мрклог неба. Не, међутим, сумпора и огња из прошлости који су затрли Содому и Гомору, већ ватрену кишу блиске будућности која само што није пала. Током тих хипнотичких сеанси, паранормални феномени - пуцање стакларије, застрашујући необјашњиви звуци и кретање комада намештаја - појачавају се. Марта већ почиње да говори старијим наречјима хебрејског кога ни Еуген Вербер није у стању да разуме и коначно - застрашен оним што види - престаје да долази на сеансе.

Ускоро ће и доктор Коен одустати. Марта уписује Медицински факултет у Београду и све се више приклања рационалистичким и материјалистичким доктринама које преконоћ улазе у моду. Одушевљава се футуризмом који машине и брзину уздиже до небеских висина. У слободно време дружи се са члановима београдског надреалистичког круга, Алчександром Вучом, Марком Ристићем, Кочом Поповићем и Оскаром Давичом. То дружење ће је, нешто касније, одвести најпре у СКОЈ, а потом у КПЈ, у чијој ће идеологији и гвозденој дисциплини Марта пронаћи сигурно уточиште у току дугог низа година. Марта сада презире лажну буржоаску спиритуалност

њене младости: гатања у шољу, лаичка тумачења снова, хиромантију, пасијанс, тарот, тричаве спиритистичке сеансе. Редовно и са одличним оценама полаже испите, истовремено проучавајући *Кайиштал* и доступну марксистичку литературу. Ослонац којег није успела да пронађе у својој унутрашњости, сада је пронашла у спољашњости. Стихије њене расуте личности, каналисане и усмерене ригидним комунистичким регулама и прописима за све и свашта, на чудесан начин су се - такорећи под притиском - интегрисали у једну функционалну Марту и учиниле да ОНО нетрагом нестане. Ништа чудно. Комунизам, у суштини најобичнија фантазија, идеалан је хабитус за фантастичне личности. Реч "фантазија" нипошто не би требало да заведе. Вера у неку идеју, ма колико она била суманута, у стању је да помера планине. Баш као и права вера.

Истина, не актом воље или снагом Божанске речи, већ уз помоћ присилног рада и омладинских радних акција.

Компулзивна мастурбација и анални односи са анонимним и случајним партнерима такође престају као неспојиви са комунистичким моралом. Мартин либидо је готово у потпуности сублимисан у Идеју бескласног друштва, у раскошну визију хиљадугодишње комунистичке државе. Либидо се, међутим, никада у потпуности не може сублимисати. Упркос даноноћном похађању вежби и предавања на факултету, учењу, читању; упркос исцрпљујућем партијском раду и "културном уздизању" који сагоревају Мартину сексуалну енергију, још увек је преостаје довољно да Марту одведе у наручје једне сумњиве и опасне личности. Љубавну аферу са човеком који је био не само противник него и огорчени непријатељ комунистичке идеје, Марта ће целог живота брижљиво прикривати.

Безразложно, уосталом, пошто за ту аферу - осим страница њеног дневника и чланова њене партијске ћелике - никада нико није сазнао.

Марту Коен ће, у њеној двадесет четвртој години, раздевичити (ако је веровати њеним дневницима и ако се реч "девичанство" у њеном случају може применити) извесни Исидор Ковач, авантуриста и шарлатан неодређене националности који се у Београду нашао у оквиру европске рекламне турнеје за универзални лек против хемороида, импотенције и ћелавости. Љубав је изгледа заиста слепа. Како другачије објаснити да Марта - чији је идеал један Дом здравља на сваких 500 становника - неколико месеци стрпљиво слуша приче о несагледивој користи плацебо ефекта за човечанство. Било је то исувише за Марту. Тек што се излечила, тек што се ослободила ужаса ирационалности, њен је драган убеђује у спасоносно деловање преваре. Није та веза имала будућност. Марта - читамо у дневницима - нагло престаје да се виђа са својим љубавником и доноси одлуку да

Исидор Ковач изврши самоубиство. Свако јутро чита црне хронике у београдским новинама и не наилази ни на какву вест о самоубиству. Бар не о самоубиству Исидора Ковача. Нешто ту није у реду. Њене натприродне моћи нису пресахле учлањењем у СКЈ. Наротив. Чак су и ојачале. Има ли бољег амбијента за вештицу од околине која вештице сматра средњевековном измишљотином. И након приступања Комунистичкој партији неколицину досадњаковића који су је опседали дискретно је навела на вешање, тровање или пуцање у слепоочницу. Са Ковачом јој једноставно не иде. И не само да не иде. Пакети негативне менталне енергије које усмерава на бившег љубавника враћају јој се ојачани и опседају је самоубилачким помислима. Заједно са тим пакетима, враћа јој се и опстипација. И благи напади ОНОГ. Овога пута, међутим, она има спољашњи скелет: комунистичку доктрину која научава да је човеку, само ако хоће, све могуће. Брзо је заборавила наочитог надрилекара. Ипак, остало је нешто што ће је целог живота подсећати на њега. Ковач или није постојао или је одлично владао окултним техникама. Пакете негативне менталне енергије које је била усмерила ка њему експресно је вратио пошилиаоцу који се - правила магије су таква - ако пошилика није уручена аутоматски претвара у примаоца. Остатак живота Марту Коен ће даноноћно прогонити самоубилачке идеје. И да самоубиство није неспојиво са регулама комунистичког морала, одавно би се била убила. Има ту још једна ствар. Преварант и мрачњак Ковач повремено јој шаље узнемиравајућа писма; честе промене станова - комунистичка пракса чији је циљ измицање пажњи Тајне полиције - нису ни од какве помоћи. Писма и даље стижу.

Понекад је, пре него што се и усели у стан, сачекају на новој адреси.

Та писма су дуга и веома сугестивна. (Једно од њих, које антиципира Марти ток њеног живота и указује на могућности да наша јунакиња избегне замкама судбине, преписаћемо из дневника и пренети као засебно поглавље.) Иако писма говоре о стварима које Марта нипошто не жели да чује, она једноставно не успева да се одупре потреби да их прочита. Сваки пут се зариче да ће следеће, одмах по пријему, поцепати или, још боље, спалити. И сваки пут, гневна на саму себе и против своје воље, пажљиво отвара коверте који увек стижу из другог града - Брисла, Граца, Стразбура, Кракова, Атине, Каира, Бејрута, Казабланке - краткотрајних одморишта на Ковачевој светској турнеји популаризације лека против ћелавости. Злокобне реченице тих нежељених епистола урезају јој се у памћење и претварају у прислине мисли. У несносне сумње. Марта ће, суочена са опасношћу губљења вере у партију, потражити спас у партији. Није то тако лако. Партија је у дубокој илегалу. Потребно је време да Марта ступи у

контакт са неким у хијерархији, неким ко је рангиран довољно високо да би могао да саслуша њен грех. Коначно, песник Оскар Давичо, потајно заљубљен у Марту²⁾ (кога од самоубиства спасава само чињеница да је Јевреј) преко својих познанстава повезује Марту са свемоћним секретаром студентске комунистичке организације Милованом Ђиласом, несвршеним студентом права, преводиоцем и писцем осредњих приповедака који се скрива иза конспиративног имена Ђидо. Ђилас је човек титанске енергије. Готово па митолошка личност. Упркос чињеници да је његов идентитет познат само највишем партијском врху, да нико - укључујући и њега самог - не зна како изгледа, где живи, куда се креће, Ђилас гвозденом руком управља студентском активом СКЈ. За две године, колико руководи активом, удесетостручио је чланство. Беспрекорно организовао неколико масовних антирежимских демонстрација. Иако се ни на једној није појавио. Он је професионални револуционар. Мора да се крије од свеprisутних жбира тајне полиције. Демонстранти: студенти, шегрти и калфе које жандармерија пребија током растурања демонстрација - они су со револуције. Док из кафанске баште (иза затамњених наочара) посматра кржаве полицијске пирове на београдским улицама, он зна да сваком од тих младића и девојака избијених зуба, поломљених ребара и одбијених бубрега, снагу да истрпи ту тортуру улива ватрена нада да ће једнога дана, када револуција победи, управо улица којом га жандарми спроводе ударајући га песницом у потиљак, понети његово име.

Тајним каналима је уређено да се одређеног дана Ђилас и Марта нађу на Калемегданској тераси. Договор је да као знак распознавања Ђилас у левој руци држи примерак *Полиџике*. Марта, пак, треба да дође са Оскаром Давичом у наручју како би личила на гувернанту. Ништа ту није препуштено случају. Ђилас познаје Давича, ствар веома важна да би секретар могао разликовати Марту од осталих гувернанти. А и да би Давичо могао, када угледа Ђиласа, показати цуцлом у његовом правцу и отклонити сваку могућност погрешке. И поред свих мера предострожности, мало је недостајало да све троје буду ухапшени. Случај је удесио да се на Калемегданској тераси у рутинској патроли нађе агент тајне полиције, извесни Којанић, који је, такође ствар рутине, у левој руци држао примерак *Полиџике*. Марта, на несрећу, долази неколико минута раније. Не из немара. Њени часовници, под утицајем мистериозне силе којом криви виљушке и кашике, увек иду пет минута напред. (Ђилас ће доћи на време, када буде безмало прекасно.) Давичо, нервозан као и сви песници, непрестано маше рукама. Марти се учинило да цуцлом показује у правцу полицајца; угледала је *Полиџику* у његовој левој руци, коцкице су се наоко сложиле и она је сва устрептала кренула агенту у сусрет. Негде на половини пута шесто чуло ју је опоменуло да је

погрешила. Али више није могла натраг. Када би застала или се, још горе, дала у бег - ствар би била јасна. Марта је сачувала присуство духа, пришла полицајцу и питала има ли ватре, иако није пушила нити имала цигарета код себе. "Срам те било!", обрецнуо се полицајац. "Како те није стид да пушиш пред дететом. Поштена породица ти поверила дете, а ти се вуцараш по парковима." То је било превише за Давича који ионако није подносио полицајце. "Шта се то тебе тиче, магарчино сељачка?" Зарежао је Оскар из Мартиног наручја. Агент је занемео; како да удари дете! Али се брзо прибрао и залепио лажној гувернанти поштену шамарчину. "Шта сам ја рекао? Није ни чудо да се поред тебе дете покварило. Вуци се кући." Рекао је и одмах отишао.

Имао је разлога. Морао је добро да пожури да би неких тридесет пет минута касније погинуо под точковима трамваја број 2.

Утом је стигао и Ђилас.

Саслушавши Мартину исповест, Ђилас нашој јунакињи препи-сује горки лек самокритике. Мучни ритуал профаног самопонижавања биће одржан исте те недеље у илегалном сутерену на Дорћолу. Једном од најтајнијих станова у власништву СКЈ. Толико тајном да после рата - када је требало поставити спомен-плочу - нико од револуционара није могао да се сети где се налази. Сам ритуал се, како ћемо сазнати из дневника Марте Коен, умногоме разликовао од његових ретушираних слика у доцнијим историјама КПЈ из којих су цензорске маказе исецале све што се не уклапа у потребе тренутка. У Мартиним дневничким белешкама, та "самокритика" пре личи на егзорцизам у коме се из Марте не истерује ђаво него људскост. "Колена су ми клецала", бележи Марта, "када су ме увели у просторију препуну другова и другарица. Међу присутнима је била и двочлана делегација СКОЈ-а. Из неког разлога беше ту и Моша Пијаде. Ђилас није присуствовао. Поступак самокритике је водила амбициозна другарица од које је данас остало само име по коме је названа једна сеновита улица на Чубури.³⁾ Ако се ту може употребити реч - водила. Све сам сама морала да обавим. Наизуст сам изговорила унапред припремљен текст у коме сам признала пад у недоличну љубавну везу са непријатељем радничког покрета, мрачњаком и фашистом, човеком који је у СССР-у осуђен на смрт *in efigiaem*. Јавно сам рекла да се стидим саме себе и да се дубоку кајем. И мислила да је то крај. А то је, у ствари, био тек почетак. Самокритика је, заправо, била само повод за критику. За салву оптужби и увреда које сам морала стрпљиво да подносим, понављајући као папагај: "Друг М. има право." "Слажем се са другарицом Р." Касније се прешло на детаље. Није ми, на пример, било јасно какве везе са самокритиком и радничким покретом има питање о величини Паркинсоновог пениса? О томе да ли је Ковач употребљавао кондом? Да ли смо имали односе у току менструације?

Да ли сам и шта сам говорила у тренуцима оргазма? Било је, истина, трезвених другова који су постављали питања од важности за партију. Да ли ме је Паркинсон врбовао? Да ли ме је заразио. Је ли се распитивао о руководству СКЈ? Коначно, негде око поноћи (а све је почело у десет ујутру) догодило се оно на шта се ваљда и чекало: бризнула сам у хистеричан плач, раздерала блузу, почела да чупам косу и да понављам: “Ја сам људско ђубре! Ја сам буржоаски паразит! Ја сам недостојна партије!”

Летњи распуст те године Марта ће провести у Суботици и Бечу. Више нема депресије, више не запада у сумрачна стања, али њен отац, др Нисим Коен, још увек је забринут. С разлогом. Искусном оку физикуса не промиче чињеница да је Мартина депресија мутирала у манију. Како другачије објаснити нездрави сјај њених зеница, њену хиперактивност, сталну и физиолошки безразложну телесну температуру од 38 са 5. Др Коен наручује априлски број *Прошлокола Друштва мистичних доктора* посвећен феноменима температуре и грознице. То је мало позната стручна публикација за лекаре склоне алхемији, Кабали и езотерији. Др Коен јесте члан *Друштва мистичних доктора*, као и многих других уосталом, али је и слободни мислилац. Зато ће као пуку мистификацију одбацити чланак професора Јохена Требеша у коме аутор, позивајући се на Парацелзуса, разрађује тезу да је перманентна температура од око 38 степени, која није последица запаљивих процеса, поуздан знак присуства разарајућих, “доњих” сила. Прочитаће др Коен цео чланак, он је систематичан човек; све га интересује. Има, уосталом, у чланку неких интересантних запажања о биоенергији (пита се: да ли је реч “биоенергија” већ у употреби или ју је он управо сковао), али написати да симптоми сталне повишене температуре “(...) настају када се људско биће вољним актом затвори за прилив виших енергија.” Да тада “(...) неизбежно долази до феномена који се у езотерији назива *јаје разбијено одоздо*, то јест до свођења људског тоталитета на пробавни и генитални тракт, што широм отвара врата инферналним утицајима мрачне спиритуалности”.

Написати тако нешто, сматра др Коен, није ништа друго до најобичнији опскурантизам.

Али зато текст доктора Ханса Циглера упућује у добром смеру. Дуготрајна неуроза, према доктору Циглеру, доводи до аномалија у раду хипофизе што се манифестује повишеном температуром. Погрешно је, међутим, лечити последицу - температуру. Терапија треба да се позабави узроком - психом оболелог. Некако је тако мислио и др Коен. Сада је сасвим сигуран. Истог дана др Нисим Коен пише писмо Сигмунду Фројду са приложеном Мартином анамнезом и молбом да их “отац психоанализе” прими у што је могуће краћем року. Одговор Сигмунда Фројда је брз и концизан: Марта и Нисим Коен могу да дођу

било ког дана после двадесетог јула, до када ће професор бити на летовању у Маријенбаду. Марти се не иде у Беч - предано ради на формирању партијске ћелије у Суботици - али пристаје да се подвргне серији психоаналитичких сеанси код доктора Фројда. Добро ће јој доћи промена. У Суботици, осим илегалног рада, за њу нема више ничег интересантног. Не виђа више никог из старог друштва. И не само да их не виђа; почиње да презире те покварене, испразне и себичне младиће и девојке; њихове површне забаве и још површнија интересовања. Презир лагано прераста у мржњу. Она се, истина, налази на самом дну партијске хијерархије. Али њене су амбиције велике. Партија је, наравно, увек у праву; никада то она неће порећи. Уверена је, међутим, да Партија недовољно користи њене способности. Теши се да је то само зато што Партија још не зна њене могућности. Потребно је време, теши се Марта. Сазнаће.

Током врелих летњих поподнева, у замраченој соби, Марта конципира пројекат Логора за преваспитавање буржуја који би - када револуција победи - требало да буде изграђен на једном пустом острву у Јадранском мору. Ништа она не препушта случају. Консултовала је наутичке мапе приобаља и пронашла идеалну локацију. То је пусто острво Голи оток; довољно близу луке да поједностављује логистику и, истовремено, довољно далеко да сваки покушај препливавања учини равним самоубиству. У самој Мартиној идеји логора има нешто мистично. Нешто што подсећа на католичку визију Чистилишта. На страницама Дневника из тог периода наилазимо на скице логорског насеља подељеног на три скупине барака међусобно разграничених бодљикавом жицом. Спољашњи круг барака замишљен је као прва етапа у преваспитавању. Као место на коме се принудним радом и тортуром сламају воље огрезле у егзистенцијализму и уживањима. Исхране што се тиче, Марта, на основу некаквих прорачуна, сматра да је у тој фази сасвим довољно 700 калорија по особи. Принудни рад се састоји у премештању камења са једне гомиле на другу. Бесмислене егзистенције, уверена је наша јунакиња, могу се поправити и на прави пит извести искључиво путем бесмисленог рада. Они који успешно прођу дуготрајни процес чишћења тела и свести прелазе у следећи круг. Ту су оброци издашнији. Марта великодушно прописује 1100 калорија по човеку. Принудни рад је присутан и у тој фази, али то су сада лакши, смислени послови попут истовара бродова, уређења путева и стаза и њима сличних. Ту је акценат стављен на идеолошко преваспитавање. На утискивање образа "новог човека" у људски материјал испражњен од негативних садржаја.

У трећем кругу барака више не наилазимо на принудни рад. Логорашима је на располагању фантастичних 2500 калорија. Ту енергију треба да утросе на марљиво изучавање класика марксизма и

историје будуће револуције коју Марта несвесно почиње да пише. И да покреће. Рекосмо већ да је хиперактивна. Утрошиће пуно времена да свој пројекат, са све скицама, исцрпним легендама и фуснотама, уобличи у елаборат који - тајности ради - има форму главице купуса. Убачен у товар правог купуса, елаборат ће тајним каналима, преко Сенте, Новог Сада и Бајлонијеве пијаце, наћи пут до Милована Ђиласа. Који ће, ургентно, истим каналом, одговорити Марти кратким писмом у облику парадајза: “Другарице Коен! У вашем елаборату има интересантних ствари. Али и застрањивања. Боље је да се позабавите конкретним радом на терену.“

И Марта се, пресрећна због благонаклоног тона Ђиласове епистоле, не слутећи да ће кроз двадесет година постати једна од првих питомаца Логора за преваспитавање кога је сама смислила, предано баца на посао. Партијска ћелија у Суботици јача. Непрестано се увећава. Њени чланови су, осим неколицине гимназијалаца и гимназијалки, углавном они шегрти, калфе, трговачки помоћници, убоги железничари и вагабунди са којима се наша јунакиња некада одавала содомском блуду. Само, сви су они сада “нови људи“. Људи са јаком класном свешћу. То што је било, уколико је било, а није било, догодило се у отуђеном свету израбљивања. Нико се од тих злехудих љубавника, зачараних другарицом Коен, загледаних у блиставу будућност и не сећа мрачне прошлости. А ако се неко нечега и сети, онда одмахне руком и помисли: то мора да је био само сан.

(Одломак)

1) Дух времена је такав да та самоубиства само доприносе Мартином престижу.

2) Неки историчари књижевности изnose тезу да је Давичовава инспирација за антологијску песму *Хана* заправо била Марта Коен. Песник је био принуђен да јој промени име због Мартиног буржоаског порекла.

3) На маргини Дневника Марта је 3. VIII 1967. дописала зеленим мастилом: “Готово сви који су присуствовали мојој самокритици сада имају своју улицу или трг. Та публика је, а да то нико није знао, у ствари била живи план града Београда.